

SESAMBUNGAN SINTAGMATIK ENKAPSULASI SOLAHE KEWAN ING BASA JAWA

Ummahatun

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
Umma.hatun962@gmail.com

Dr. Murdiyanto, M.Hum.

Dosen S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Panliten iki mligi nlti bab enkapsulasi sajrone solahe kewan. Solahe kewan maneka warna amarga jinise kewan kang akeh. Adhedhasar pakulinane, solahe kewan kasebut kaperang dadi telung jinis yaiku, (1) carane nyuwara, (2) carane mangan, lan (3) carane narung/pakulinan. Telung jinis kasebut banjur digoleki enkapsulasine. Jinise kewan kang akeh diperang dadi lima, adhedhasar sesambungan karo manungsa yaiku kewan raja kaya, kewan ingon-ingon, kewan galak, kewan ngendhog, lan kewan nggremet. Adhedhasar bab kasebut punjere panliten yaiku (1) Apa wae golonganane sesambungan sintagmatik solahe kewan ing basa Jawa? (2) Kepriye carane mbuktekake golonganane sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan ing Basa Jawa? Tujuwan sajrone panliten iki, supaya ngerti apa wae enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa lan kepriye analisis kanthi tri aspek sintaksis.

Panliten iki kalebu jinis panliten linguistik sinkronis lan nduweni sipat dheskriptif. Sumber dhatane panliten yaiku kalawarti panjebur semangat taun 2014-2017. Dhata dianalisis kanthi nggunakake tri aspek sintaksis, teknik substitusi, lan permutasi. Asile panliten iki nduweni panemu yen enkapsulasi ana ing solahe kewan cacah 80 kewan, kaperang ing golonganane ana 38 kewan lan carane mbuktekake ana 42, nduweni panemu rumus sajrone enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa, yaiku kewan lan solahe, solahe lan kewan.

Tembung Wigati: sesambungan sintagmatik, enkapsulasi, lan solahe kewan.

PURWAKA

Landhesane Panliten

Enkapsulasi solahe kewan kalebu salah sawijine jinise enkapsulasi minangka relasi sintagmatik ing semantik gramatikal. Sudaryanto lan Pranowo (2001:971) ngandharake kang diarani solah yaiku obahing badan utawa pratingkah. Yen kewan yaiku bangsa urip kang nduweni pangrasa lan bisa mobah dudu manungsa. Kewan beda karo manungsa saengga solahe kewan mligi duweke lan ora bisa dipasangake yen ora lumrahe digunakake kanggo nyebutake pakulinan kewan kasebut. Solahe kewan kang beda mau ana ing carane nyuwara, carane mangan, lan carane narung. Telung solahe kewan kasebut nuduhake solah kang mligi kang ora bisa diowah-owahi.

Saben-saben kewan nduweni solah kang beda. Solah kang beda kasebut amarga saben kewan nduweni pratingkah pakulinan kang beda. Kaya ta kewan raja kaya nduweni carane nyuwara kang beda. Kewan kasebut pamedane ana ing werna swarane. Perlu dingerteni ing saben kewan kang nduweni pakulinan, wujud, awak, wujud, lambe, cucuk, untu kang padha kulina diarani carane mangan kang padha, amarga kewan kasebut sajinis, tuladhane jinis manuk, nanging senjata mangkono tetep ana solah kang mligi mung diduweni kewan kasebut.

Panliten ngenani sesambungan sintagmatik lan enkapsulasi pancen wis tau ana, yaiku panlitene Putra (2016) “Sesambungan Sintagmatik sajrone Jenenge Bocah ing Kecamatan Saradan Kabupaten Madiun kang Lair Taun 2010-2015.” Asile Panliten nggoleki jenenge bocah kang asipat dhistributif lan

enkapsulatif. Jeneng kang nduweni sipat kasebut diperang dadi telung perangan, yaiku jeneng kang kharismatik, idheasional, lan insidhental. Dene adhedhasar wujud, jenenge bocah kasebut kaperang dadi telu, awujud tembung lan tembung camboran, frase, lan aneksi. Panliten sabanjure dening Solikah (2016) “Sesambungan Paradigmatik lan Sintagmatik sajrone Meronimi Bab Bangsa Urip ing Tlatah Tulungagung,” sajrone panliten nggoleki sipat paradigmatik lan sintagmatike meronimi bab bangsa urip kang kaperang dadi telung jinis bangsa urip, yaiku kewan, tetuwuhan, lan manungsa.

Adhedhasar bukti panliten kang diandharake ing ndhuwur sipat sesambungan sintagmatik mligine enkapsulatif, bisa digunakake kanggo njlentrehake solahe kewan. Luwih cethane ngonceki lan ngerteni sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan. Sesambungan kasebut kanggo mangerteni apa wae golonganane enkapsulasi solahe kewan lan kepriye carane mbuktekake golonganane enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa. Solahe kewan ing basa Jawa wis akeh kang dilalekake saengga generasi mudha ora mangerteni akehe solahe kewan ing basa Jawa. Watesane panliten iki yaiku sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa.

Punjere lan Underane Panliten

Adhedhasar andharan ing ndhuwur njlentrehake yen punjere panliten yaiku ngenani sesambungan sintagmatik sajrone enkapsulasi solahe kewan ing Basa Jawa. Punjer iki bisa nuduhake underane panliten 1) Apa wae golonganane

sesambungan sintagmatik sajrone enkapsulasi solahe kewan ing Basa Jawa?

2) Kepriye carane mbuktekake golonganane sesambungan sintagmatik sajrone enkapsulasi solahe kewan ing Basa Jawa?

Tujuwane Panliten

Adhedhasar punjer lan underane panliten, tujuwane panliten yaiku ngandharake lan njlentrehake ngenani:

- 1) Golongane enkapsulasi solahe kewan ing Basa Jawa,
- 2) Carane mbuktekake golonganane enkapsulasi sajrone solahe kewan ing Basa Jawa.

Paedahe Panliten

Asile panliten nduweni paedah loro, yaiku paedah teoretis lan paedah praktis. Rong paedah kasebut diandharake ing ngisor.

1) Paedah Teoretis

Paedah iki supaya panliten bisa ngrembakakake ilmu semantik Jawa, mligine menehi kawruh ngenani enkapsulasi solahe kewan. Pamaca bisa nggambarake, ngonceki, lan njlentrehake bab ngenani golonganane enkapsulasi solahe kewan adhedhasar pakulinane.

2) Paedah Praktis

Paedah panliten iki ngupaya supaya bisa nambahi inventarisasi basa ing bab sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa. Nggamblangake jinis enkapsulasi utamane ngenani solahe kewan, lan bisa dadi sumber ilmu kang digunakake ing sekolahan. Saliyane iku, uga dadi alternasi pasinaon sintagmatik ing semantik gramatikal.

Watesane Panliten

Watesan sajrone panliten dibutuhake supaya nyethakake dhata kang dijlentrehake. Panliten iki bisa winates ing telung prakara. Kapisan yaiku ngenani teges, wujud, jinis lan peranan enkapsulasi solahe kewan. Kapindho yaiku ngenani solahe kewan, kalebu carane nyuwara, carane mangan, lan carane narung. Kaping telu yaiku ngenani carane mbuktekakake sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa.

Panjentrehe Tetembungan

Anggone nyethakake panliten lan supaya ora kliru ngerteni tetembungan sajrone panliten, perlu diandharake ngenani panjentrehe tetembungan ing panliten. Diandharake kaya ing ngisor iki.

- 1) Sesambungan sintagmatik yaiku ngandharake sesambungan *linier* kang umume ana ing tataran basa utawa *langue* (Oka lan Suparno, 1994:75). Perangan-perangan kang sesambungan kasebut umume diarani sesambungan *inpresensia*.

Saliyane iku, sesambungan saajar ana ing *presuposisi*, kaya kang diandharake dening Surana (2017), yaiku sesambungan antarane pamicara lan pasangan micara mbuktekake sesambungan saajar, amarga senajan ora dijlentrehake ukarane, nanging kabeh kanca ngerti apa kang dikarepake dening pamicara ing pasangan micarane. Sesambungan sajrone ukara nuduhake saajar amarga, kalorne nduweni drajat kang padha sajrone ukara.

- 2) Enkapsulasi salah sawijine relasi sintagmatik, yaiku modhifikasi sintagmatik tembung kang luwih umum utawa kanthi nggunakake tembung tunggal kang luwih mligi (Lyons, 1977:262). Enkapsulasi nduweni sipat, tegese kang ora bisa diowah-owahi.
- 3) Sudaryanto lan Pranowo (2001:971) ngandharake kang diarani salah yaiku obahing badan utawa pratingkah. Yen kewan yaiku bangsa urip kang nduweni pangrasa lan bisa mobah. Dadi solahe kewan yaiku obahing badan utawa pratingkah bangsa urip aran kewan kang nduweni pangrasa lan bisa mobah (-manungsa).

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Konsep-konsep kanggo panliten iki kaperang dadi telu, yaiku sesambungan sintagmatik, enkapsulasi, lan solahe kewan. Konsep-konsep kasebut diandharake ing ngisor iki.

1. Konsep Ngenani Sesambungan Sintagmatik

Sintagmatik yaiku sesambungan kang nggunakake basa kanthi ngasilake ayat-ayat kang gramatis. Sajrone Zulkifley (2012) kanthi panliten "Keupayaan Berbahasa Melayu dalam Kerangka Satu Malaysia" ngandharake simbiosis basa lan budaya, rong simbiosis kasebut kudu mlaku kanthi bareng. Tegese tembung-tembung ing basa kudu makili budaya panutur lan budaya mung bisa wujud yen ana basa kanggo ngrekam lan ngandharake. Basa lan budaya rong peranan ing masyarakat kang wutuh lan cetha.

Malia (2010) kanthi panliten "Representasi TKW dalam Film Minggu Pagi di Victoria Park" ngandharake yen analisis sintagmatik njlentrehake tandha-tandha utawa makna kang ana ing *shot-shot* film. Anane sesambungan teknis lan representasi *Tenaga Kerja Wanita* (TKW). Ghassani (2010) "Kekerasan Terhadap Perempuan: Analisis Semiotika Film Jamila dan Sang Presiden" ngandharake yeng makna denotasi utawa analisis sintagmatik ana sajrone *informasional*, sekabehe kang nyusun *film* yaiku *papan*, *kostum*, lan *karakter dialog*. Landhesan panliten-panliten ing ndhuwur

sintagmatik sajrone panliten digunakake kanggo nganalisis sawijine kasunyatan. Tegese bab kang nduweni sesambungan karo apa kang diteliti, titikan khas sajrone panliten. Ora bisa diganti karo liyan amarga drajade kang sajajar.

Adipitoyo (10:2005) ngandharake yen tetengere wong gegayutan karo etnisitas, bisa dingerteni yen tetenger nduweni bab kang linier karo etnisitas, mula sesambungan sintagmatik nuduhake sesambungan kang *linear* sajrone tataran analisis basa. Sesambungan sintagmatik nuduhake sesambungan kang *linear* sajrone tataran analisis basa. Sesambungan kasebut nuduhake sesambungan makna lan fungsi antarane satuwan basa padha karo tatarane (Parera, 1991:41). Tegese sesambungan iku nduweni satuan *linier* utawa sajajar frasa utawa ukara. Saliyane frasa lan ukara sesambungan sintagmatik kadadeyan ing tataran fonetik, morfologi, lan sintaksis. Urutane fonem ing tembung ora bisa diowah-owahi, yen diowahi tembung kasebut ora nduwe teges utawa tegese beda. Tuladhane ‘mbengah’ ora kena diowahi dadi ‘mbangeh.’ Sajrone morfem uga ora bisa diowahi, tuladhane ‘ngembek’ ora kena diowahi dadi ‘bek-ngem.’ Sajrone urutan sintaksis ora kena diowah-owahi yen tegese frasa utawa ukara nganti owah. Tuladhane ‘sapine mbengah, asune njegog’ ukara kasebut ora padha karo ‘sapine njegog, asune mbengah.’

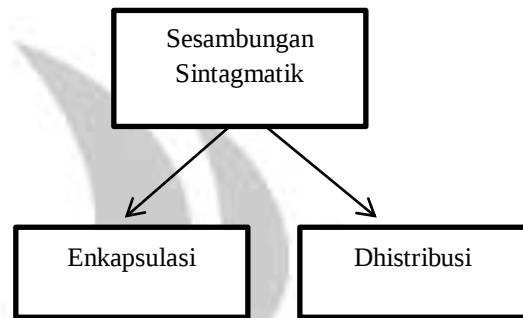
Jlentrehan ing ndhuwur mbuktekake yen sesambungan sintagmatik iku sajajar, tegese ora bisa diowahi. Carane mbuktekake sajrone tataran basa kalebu sintagmatik utawa ora yaiku kanthi cara permutasi lan substitusi. Permutasi yaiku cara kang digunakake mbuktikake dhata kasebut bener lan orane kanthi ngilangi dhata kasebut. Tuladhane ‘jagone kluruk tandhane wayah esok’ diilangi dadi ‘jagone () tandhane wayah esok.’ Cara kapindho yaiku substitusi utawa ngganti pasangan sajrone frasa utawa ukara. Tuladhane ‘babone petok-petok mudhun angkrem’ diganti dadi ‘babone mbengah mudhun angkrem.’ Rong tuladha ing ndhuwur nuduhake yen cara permutasi utawa ngilangi lan substitusi utawa ngganti bisa mbuktekake dhata kasebut sintagmatik utawa ora.

Tembung-tembung sajrone urutan basa nduweni sesambungan kang didhasari sipat basa *linear*, kanthi ora nengeneke maca rong unsur bebarengan (Saussure, 1996:219). Andharan kasebut njlentrehake yen Saussure nduweni pamanggih yen sajrone tataran basa tembung-tembung nduweni sipat sajajar, drajat kang padha. Saliyane tembung Saussure uga nambahake yen sintagmatik ora namung kanggo tembung, nanging ukara, ukara camboran, lan ukara-ukara liyane uga bisa nduweni sipat sintagmatik, yaiku sajajar ora bisa diowahi.

Andharan ing ndhuwur nuduhake yen sintagmatik yaiku relasi sintagmatik kang sipate *linier* utawa sajajar. Sipat sajajar sajrone tataran basa tegese nduweni drajat kang padha sajrone ukara.

Tegese drajat kang padha yaiku pasangan sajrone ukara ora kena diowahi utawa diganti pasangan ukara liyane. Yen diganti utawa diilangi bakal nuwuhake ukara kang ora ana tegese utawa teges kang ora lumrah sajrone ukara kasebut. Adhedhasar jlentrehan, Sintagmatik bisa kadadeyan ing tembung, ukara, ukara camboran, lan ukara-ukara liyane. Sintagmatik nduweni jinis kang digambarake sajrone bagan ing ngisor iki.

Bagan 2.1

Bagan ing ndhuwur ngandharake yen sesambungan sintagmatik nduweni rong perangan yaiku enkapsulasi lan distribusi. Bedane jinis kasebut yaiku, yen enkapsulasi wis pesti ora bisa disulahi, amarga yen diganti utawa diilangi tegese bakal owah utawa ora ana tegese. Distribusi yaiku sesambungan kang bisa disulahi karo tembung liyane kang makili tembung kang diganti sajrone ukara. Tegese distribusi nduweni panyulih kang bisa nyulih tembung kasebut. Tuladhane ‘dheweke nggawa sepedha’ bisa disulahi ‘Ali nggawa sepedha.’ Rong tuladha kasebut tetep nduweni teges kang padha.

2. Tegese Enkapsulasi

Supaya luwih gampang lan cetha anggane negesi, luwih dhisik kudu dingerteni apa tegese enkapsulasi lan apa tegese solahе kewan. Rong perangan kasebut nduweni sesambungan kang raket. Enkapsulasi minangka sesambungan kang ora bisa diowah-owahi lan solahе kewan minangka pakulinane kewan kang nduweni sesambungan wujud enkapsulasi.

Enkapsulasi minangka salah sawijine perangane sintagmatik. Sajrone buku semantik, enkapsulasi minangka perangan kang cilik. Jlentrehane namung digambarake kanthi cara kang umum. Senajan mangkono, saka maneka warna buku semantik, dijlentrehake maneka warna teges enkapsulasi miturut para ahli.

Enkapsulasi yaiku komponen makna saka perangane sintagmatik. Lyons (1977:262) ngandharake yen *modifikasi* sintagmatik iku saka tembung kang luwih umum utawa kanthi nggunakake tembung tunggal kang luwih mligi. Tembung umum utawa tembung mligi mau ora bisa diowah-owahi.

Enkapsulasi kababar sajrone sesambungan sintagmatik. Sesambungan sintagmatik miturut Oka lan Soeparno (1994:75) yaiku sesambungan

anatarane basa kang ana sajrone pocapan. Sajrone pocapan, unsur-unsur kang nduweni sesambungan iku diarani *in presensia*. Kridalaksana (2008:86) uga ngandharake yen sesambungan sintagmatik yaiku sesambungan sajajar sajrone tataran tartamtu ing antarane basa. Sesambungan sintagmatik kaperang dadi loro yaiku dhistribusi lan enkapsulasi, nanging kang bakal diandharake kanthi cetha ing kene yaiku ngenani enkapsulasi.

Wedhawati (1990:19) uga ngadharake frase utawa ukara sajrone sintagmatik ora kena ditambahi tembung “lagi.” Diandharake yen sesambungan sintagmatik yaiku sesambungan satuwan-satuwan basa sajrone tataran *linear* utawa sajajar. Tegese ana ing sajrone tataran wicara saora-orane bisa arupa frasa lan ukara. Frasa utawa ukara mau ora kena ditambahi tembung “lagi.” Tuladhane ukara “Adhik nyulek mripate dhewe” ora bisa ditambahi pangubung “lagi” dadi “Adhik lagi nyulek mripate dhewe.” Tuladha sintagmatik yaiku frase ‘kodhok ngorek’, ing kene cetha yen ana sesambungan antarane tembung siji lan sijine. ‘Kodhok’ mesthi ‘ngorek’ ora bisa nyuwara liya, kayata ‘kluruk’, iku swarane jago. Dadi enkapsulasi iku nduweni teges makna saka *modifikasi* sintagmatik, *modifikasi* sintagmatik iku nggunakake tembung tunggal kang luwih mligi.

Miturut tuladha teges ing ndhuwur, enkapsulasi bisa katitik saka, (1) tembung kang luwih mligi utawa umum, (2) sajajar. Tegese yaiku sajrone enkapsulasi tembung kang digunakake nggunakake tembung umum utawa tembung kang kulina digunakake bebrayan. Kayata tembung mlarat tembung ‘mlarat’ kang tegese “wong kang bandha donyane ora akeh” minangka sintagma saka (+manungsa) lan (-bandha). Sajajar yaiku tembung kang sipate sajajar, tegese tembung siji lan sijine nduweni drajat kang sajajar lan ora bisa diganteni tembung liya. Tuladhane tembung kriya ‘nyakot’ lan ‘ndilat’. Tembung ‘nyakot’ iku mesthi nganggo ‘untu’ lan ‘ndilat’ iku mesthi nganggo ‘ilat’.

Bisa diandharake yen enkapsulasi bisa dibuktekake bener lan orane kanthi cara diganti pasangane. Menawa pasangane bisa diganti iku dudu enkapsulasi. Menawa pasangane ora bisa diganti diarani enkapsulasi. Ngenani andharan kasebut dibenerake dening Parera (2004:92) ngandharake kanggo nguji sesambungan sintagmatik iku nduweni makna lan *functional* utawa ora, kudu dilakokake uji kanthi cara *permutasi* lan *substitusi*. Yen ana bedane makna antarane loro kategori sintaktik amarga permutasi utawa gantine panggon tembung utawa ukara.

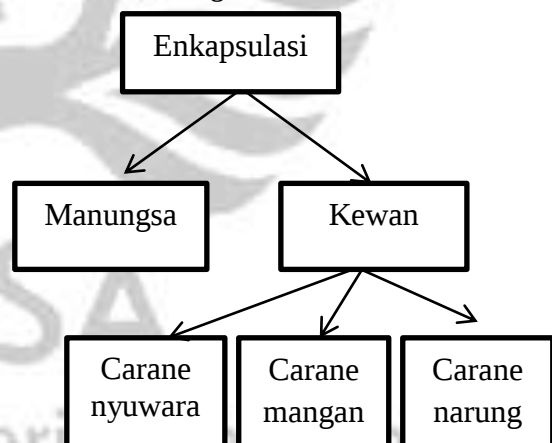
Cara mbuktekake yen sawijine dhata kalebu ing sintagmatik ora namung nggunakake cara ngganti, nanging uga bisa nggunakake cara *permutasi* yaiku ngilangi pasangan sajrone ukara. Tuladhane ‘mripate mlorok kaya kodhok’ diilangi dadi ‘mripate () kaya kodhok.’ Sajrone ukara kasebut nuduhake ora wutuhe makna kang kinandhut sajrone ukara kasebut.

Pamaca tamtu takon mripat kang kaya kepriye kok dipadhakake kaya kodok. kodhok

Perangan enkapsulasi ora dijlentrehake kanthi cetha lan jembar dening para ahli. Para ahli namung menehi teges lan titikan ngenani enkapsulasi. Enkapsulasi kaperang dadi pirang perangan ora digamblangake sajrone buku, senjata mangkono, tamtu ana saperangan andharan para ahli kang dadi dhasar merang enkapsulasi. Lyons (1977:262) ngandharake yen akeh panemu ngenani *modifikasi* sintagmatik tembung kang luwih umum utawa kanthi nggunakake tembung tunggal kang luwih mligi, tuladha tembung ‘prawan’ kang nduweni teges “wong wadon kang durung rabi, yen ditlusuri minangka sintagma saka [+manungsa] lan [-rabi]. Perkara liya kayata ‘mripat’ lan ‘mlorok’ minangka pasangan sintagma. Yen dicakake sajrone ukara yaiku ‘mripate mlorok’ tegese mripate ing kahanan mbukak ombo, kang diarani mlorok, pratandha nesu utawa ora seneng ing salah sawijine perkara.

Tuladha liyane uga diandharake ngenani *modifikasi* ing bangsa urip liyane aran kewan, dene tetuwuhan ora ditemokake tuladhane. Tembung ‘jago’ lan tembung ‘kluruk’ ora kena dipisahake, lan ora kena diganti apa maneh diilangi salah siji banjur diisi carane nyuwara utawa jinis kewan liya. Swarane ‘jago’ iku ‘kluruk’ yen digabungake ing ukara yaiku ‘jagone kluruk’ ngandharake carane nyuwara jago kang diarani kluruk. Ora trep yen dipasangake karo kewan liya. Adhedhasar andharan ing ndhuwur enkapsulasi kaperang dadi rong perangan gedhe, bisa digambarake ing bagan ngisor iki.

Bagan 2.2

Adhedhasar bagan ing ndhuwur bisa diweruhi yen kewan nduweni solah kang ngandhut enkapsulasi utawa ora bisa diowah-owahi. Perangan solahe kewan kasebut yaiku carane nyuwara, carane mangan, lan carane narung. Telung solah kewan kasebut diarani beda-beda, gumantung jinise kewan kasebut.

3. Solahe Kewan

Solahe kewan yaiku samubarang pakulinane sing kulina dilakokake dening kewan kasebut.

Adhedhasar sinebute pawongan, kewan diperang ana limang perangan, ana raja kaya, ingon-ingon, kewan ganas, kewan ngendhog, kewan nggremet. Miturut panganane kaperang dadi telu yaiku kang mangan daging, tetuwuhan, uga karo-karone daging lan tetuwuhan. Maneka warna jinis kewan mau uga nduweni pakulinan kang beda-beda arane.

Kewan kang kalebu raja kaya yaiku sapi, wedhus, jaran, kebo, dene kewan ingon-ingon kayata kucing, truwelu, marmut. Kewan ganas kalebu macan, singa, asu, ula, baya, dene kewan ngendhog sekabehe kewan kang ngrembaka kanthi ngendhog lan endhog kasebut nduweni rega *ekonomis*, yaiku pitik, banyak, menthog, bebek. Kewan nggremet yaiku klabang, kalamangga, kalajengking. Saliyane adhedhasar sinebute pawongan, kewan uga beda panyebute amarga jinis panganane, yaiku ana kewan kang panganane namung suket lan tetuwuhan liyane sinebut kewan *herbivora*. Kewan kang panganane namung daging sinebut kewan *karnivora*, dene kewan kang panganane daging lan tetuwuhan sinebut kewan *omnivora*.

Adhedhasar rong perangan golongane kewan ing ndhuwur, tamtu bisa dijlentrehake yen kewan nduweni pakulinan kang beda. Kewan nggremet tamtu nduweni pakulinan beda karo kewan raja kaya. Tuladha 'tikuse ngeret' beda karo 'jarane mbeker.' Kewan panganane suket lan tetuwuhan tamtu nduweni wujud awak kang beda karo kewan kang panganane namung daging. Tuladhane kebo nduweni sungu kanggo narung musuhe, dene macan nduweni siyung lan cakar kang kuwat. Wujud awak kang beda antarane saben kewan ndadekake carane mangan kang beda uga. Tuladhane 'pitik nothol' beda karo 'bebek nyosor.' Telung pakulinan kasebut bisa dibagi dadi telung perangan pakulinan.

Andharan-andharan ing ndhuwur bisa dijlentrehake yen enkapsulasi yaiku salah sawijine relasi sintagmatik ing semantik gramatikal kang mujudake perangane sintagmatik kang ora bisa diowah-owahi. Sesambungan karo solahe kewan yaiku pakulinane kewan, tegese antrane kewan siji lan sijine nduweni pakulinan dhewe-dhewe kang beda panyebutane. Wujud saka solahe kewan akeh banget. Bisa didudut yen enkapsulasi solahe kewan yaiku sesambungan kang saajar lan ora bisa diowah-owahi ing solahe kewan.

Enkapsulasi solahe kewan nduweni titikan, yaiku samubarang solahe kewan kang panyebutane ora bisa diowah-owahi utawa netep, antarane saben pasangan ora bisa diganti. Tuladhane carane nyuwara kewan siji diganti dadi duweke kewan liyane ora bakal sambung, titikane salah kasebut bisa dinalar. Slaras karo andharan, Chomsky sajrone Gudai (1989:28-29) yen jlentrehan struktur batin yaiku kanggo ngandharake sesambungane makna sajrone tembung kang ora bisa uwal saka andharan sesambungan makna tembung sajrone ukara.

TATACARANE PANLITEN

Titikane Panliten

Titikan sajrone panliten kaperang dadi loro, yaiku jinise panliten lan sipate panliten. Rong perangan kasebut supaya luwih cetha diandharake ing ngisor iki.

1. Jinise Panliten

Panliten Sesambungan Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan kalebu ing jinis panliten linguistik sinkronis. Bisa kalebu sinkronis amarga panliten basa kang ditliti kanthi ngematake pangrembakane basa ing wektu tartamtu lan apa anane basa kasebut. Laras karo andharane Mahsun (2014:86) yen panliten kanthi cara sinkronis yaiku panliten basa kang dilakokake kanthi ngematake *fenomena* sawijine basa ing wektu tartamtu. Adhedhasar andharan kasebut, jinis panliten yaiku sinkronis.

2. Sipate Panliten

Adhedhasar jinis panliten kang sinkronis, sipate panliten yaiku dheskriptif. Ukara kang wis cumawis diandharake kanthi jembar amarga sipate panliten kang dheskriptif. Basa kang ditliti sajrone panliten yaiku ing jaman saiki, sawijine periode wektu tartamtu. Panliten iki ora ngliti ngenani mbandhingake basa ing mangsa siji lan mangsa liyane. Panliten iki ngupaya mbuktèkake bener lan orane sawijine ukara.

Ubarampene Panliten

Ubarampe sajrone panliten kaperang dadi telu yaiku, dhata panliten, sumber dhata lan instrument panliten. telung perangan kasebut diandharake ing ngisor iki.

1. Dhata lan Sumber Dhata

Dhata sajrone panliten iki yaiku dhata primer arupa tembung karakit dadi ukara ing basa Jawa . Sudaryanto (2015:10) ngandharake dhata primer yaiku dhata kang arupa panganggane basa dening panutur kanthi lisan utawa tulisan. Laras karo andharan ing ndhuwur, data sajrone panliten iki yaiku enkapsulasi solahe kewan ing basa Jawa. Sumber dhatane saka kalawarti-kalawarti Panjeber Semangat taun 2014-2017.

2. Instrumen Panliten

Instrumen sajrone Kamus Besar Bahasa Indonesia (KBBI V:2018), yaiku piranti kang digunakake kanggo ngewangi pangaweyan. Instrumen kang utama ing panliten yaiku panliti iku dhewe, amarga panliti kang ngerti kahanan sakupenge ngenani apa kang ditliti. Piranti liyane digunakake kanggo panyengkuyung piranti utama.

Piranti panyengkuyung arupa piranti tambahan supaya panliten kaya kang dikarepake.

3.3 Tatacarane Panliten

Tatacarane panliten ana telung bageyan yaiku, (1) tatacara ngumpulake dhata, (2) tatacara njlentrehake dhata, (2) tatacara nyuguhake asil jlentrehane dhata. Telung tatacara mau nduweni metodhe lan teknik kang beda. Metodhe lan teknik kasebut diandharake ing ngisor iki.

Tatacara Ngumpulake Dhata

Tatacara ngumpulake dhata sajrone panliten yaiku kanthi ngumpulake ukara-ukara kang ana sesambungane karo solahe kewan. Bab-bab solahe kewan kasebut dikumpulake adhedhasar jinis solahe. Sawise mlebu ing jinis solahe dhewe-dhewe, banjur dijentrehake Tri Aspek Sintaksise, yaiku wujud, guna lan kalungguhane. Ngumpulake dhata sajrone panliten nggunakake metodhe simak, kaya ta kang diandharake dening (Mahsun, 2014:92), metodhe simak yaiku cara kang digunakake kanggo mikoleh dhata yaiku kanthi nyemak basa kasebut.

Adhedhasar metodhe kang digunakake ing ndhuwur, bisa didudut yen carane ngumpulake dhata ana patang golongan. Tatacara ngumpulake dhata sajrone panliten digolongake dadi papat yaiku, (1) panliti ngumpulake kalawarti miturut taun kang dibutuhake, (2) panliti nyathet menehi tandha ukara-ukara kang ana sesambungane karo solahe kewan, (3) Panliti nyathet solahe kewan kasebut, kanthi merang adhedhasar perangane solahe kewan (4) dhata kang wis diperang kasebut, banjur *diverifikasi*.

Tatacara Njlentrehake Dhata

Panliti anggone njlentrehake dhata 'sesambungan sintagmatik enkapsulasi solahe kewan' yaiku kanthi jlentrehan struktur batin lan triaspek sintaksis (Oka lan Suparno, 1994:86). Dhata sajrone panliten arupa ukara-ukara asil njlimeti lan nyathet sajrone kawarti Panjekar Semangat kang ana sesambungane karo solahe kewan. Teknik substitusi lan permutasi digunakake sawise dhata dijentrehake lan mbuktekake enkapsulasi sajrone solahe kewan.

1. Teknik Substitusi

Substitusi utawa ngganti tegese ngganti perangane, pasangan sajrone ukara. Teknik substitusi yaiku cara kang digunakake kanggo mbuktekake dhata kanthi ngganti pasangan sajrone ukara. Ukara kang diganti kasebut tamtu ora bisa madeg dhewe.

2. Teknik Permutasi

Permutasi diarani ngilangi, ilang, utawa tugel tegese ilange pasangan sajrone ukara. Teknik permutasi yaiku cara mbuktekake ukara kang sabenera kanthi ngilangi pasangan kang samesthine ana sajrone ukara. Cara kasebut mbuktekake yen

ukara kasebut ora bisa madeg tanpa anane pasangan sejati ukara.

Tatacara Nyuguhake Asil Panjlentrehe Dhata

Tatacara nyuguhake asil panjlentrehe dhata sajrone panliten yaiku kanthi cara ngandharake asil panliten, jlentrehan dhata kang wis ditulis ngenani sekabehe asil sajrone panliten. Sudaryanto (2015:145) ngandharake yen tatacara nyuguhake panjlentrehe dhata ana loro, yaiku kanthi cara formal lan informal. Panliten iki nyuguhake asil panjlentrehe dhata kanthi cara informal yaiku nyuguhake kanthi biyasa supaya gampang dingerteni, sajrone panliten uga nggunakake tembung-tembung biyasa supaya bisa dipahami dening saben pawongan kang maca asil panliten.

ANDHARAN LAN ASILE PANLITEN

Golongane Sesambungan Sintagmatik sajrone Enkapsulasi Solahe Kewan ing Basa Jawa

Adhedhasar pakulinane kewan, solahe kewan diperang dadi 3 yaiku, (1) carane nyuwara, (2) carane mangan, lan (3) carane narung. Luwih cethane peranan kasebut diandharake ing ngisor iki.

Golongane Sesambungan Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan Carane Nyuwara

Carane nyuwara ing panliten diperang miturut jinis kewan, yaiku kewan raja kaya, ingon-ingon, galak, nggremet, lan ngendhog. Golongan carane nyuwara kasebut diandharake ing ngisor.

Tabel 4.1
Enkapsulasine Carane Nyuwara Kewan Rajakaya

Raja Kaya	Pang anan suket / godhong	Gam an sung u, bunt ut, sikil	Carane Nyuwara				
			Mbe-Ngah	Ngem - Bek	Mb eke r	M be kik	Ng ow ek
wedhus	✓	✓	-	✓	-	-	-
jaran	✓	✓	-	-	✓	-	-
kidang	✓	✓	-	-	-	✓	-
sapi	✓	✓	✓	-	-	-	-
kebo	✓	✓	-	-	-	-	✓

Adhedhasar bagan ing ndhuwur, enkapsulasi sajrone carane nyuwara kewan antarane wedhus, jaran, kidang, sapi, lan kebo beda. Swara kang diasilake lan carane nyuwara kewan jinis raja kaya kasebut beda anane. Wedhus kanthi ngembek, jaran kanthi mbeker, kidang kanthi mbekik, sapi kanthi mbengah, lan kebo kanthi ngowek.

Tabel 4.2
Enkapsulasine Carane Nyuwara
Kewan Inggon-Inggon

Kewan	Pangan		Gaman		Carane Nyuwara		
	Dagi ng	Jagu ng	Ca kar	Cu cu k	Nge Yong	Ngoc eh	Njego g
Asu	✓	-	✓	✓	-	-	✓
manuk	-	✓	-	-	-	✓	-
kucing	✓	-	✓	-	✓	-	-

Adhedhasar tabel kang nomer 2, carane nyuwara kewan asu, manuk, lan kucing beda. Asu kanthi njegog, manuk kanthi ngoceh, kucing kanthi ngeyong. Enkapsulasi ana ing carane nyuwara telung kewan kasebut, amarga panyebute kang kas. Saliyane iku, dhata (1), dhata (2), lan dhata (3) nduweni titikan awak kang pancen beda.

Tabel 4.3
Enkapsulasine Carane Nyuwara
Kewan Galak

Kewan	Pangan Daging	Gaman Cakar lan Siyung	Carane Nyuwara		
			Njegog	Mbaung	Nggero
asu	✓	✓	✓	-	-
singa	✓	✓	-	-	✓
macan	✓	✓	-	✓	-

Adhedhasar tabel nomer 3 ing ndhuwur, carane nyuwara antarane kewan beda. Asu kanthi njegog, singa kanthi nggero, lan macan kanthi mbaung. Kewan; kewan kasebut mlebu ing kewan galak amarga nduweni titikan cakar, siyung, awake kang gedhe lan panganane daging. Pancen ora kabeh kewan mangan daging kalebu kewan galak nanging sajrone tabel dijlentrehake kewan kang mangan daging. Dhata (1), (2), lan (3) nuduhake enkapsulasi ana ing solah kewan.

Tabel 4.4
Enkapsulasine Carane Nyuwara
Kewan Nggremet

Kewan	Carane Nyuwara						
	Ngec eg	Ng ore k	Ng ere t	Ngese s	Ngeri k	Mbre- ngenge ng	Ngin g- nging
komban g	-	-	-	-	-	✓	-
kodhok	-	✓	-	-	-	-	-
lamuk	-	-	-	-	-	-	✓
tikus	-	-	✓	-	-	-	-
ula	-	-	-	✓	-	-	-
ceceg	✓	-	-	-	-	-	-
jangkrik	-	-	-	-	✓	-	-

Adhedhasar tabel nomer 4 ing ndhuwur, enkapsulasi ana ing carane nyuwara jinis kewan nggremet. Kombang, kodhok, lamuk, tikus, ula,

ceceg, lan jangkrik nduweni carane nyuwara kang beda. Kombang kanthi mbrengengeng, kodhok kanthi ngorek, lamuk kanthi nging-ning, tikus kanthi ngeret, ula kanthi ngeses, ceceg kanthi ngeceg, lan jangkrik kanthi ngerik. Dhata (1), (2), (3), (4), (5), (6), lan (7) nuduhake anane enkapsulasi ing solah kewan.

Tabel 4.6
Enkapsulasine Carane Nyuwara
Kewan Ngendhog (Manuk)

Kewan	Carane Nyuwara				
	Mbe kur	Ngoc eh	Manggu ng	Nyengun gong	Kek ean
jalak	-	✓	-	-	-
kutilang	-	✓	-	-	-
kutut	-	-	✓	-	-
merak	-	-	-	✓	-
dara	✓	-	-	-	-
kenari	-	✓	-	-	-
pleci	-	✓	-	-	-
cendhet	-	✓	-	-	-
trucuk	-	✓	-	-	-
murni batu	-	✓	-	-	-
kolibri	-	✓	-	-	-
kacer	-	✓	-	-	-
prenjak	-	✓	-	-	-
cucak ijo	-	✓	-	-	-
punglor merah	-	✓	-	-	-
punglor kembar	-	✓	-	-	-
Bethet	-	✓	-	-	-
love bird	-	-	-	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 6 ing ndhuwur, kewan kang carane nyuwara beda karo liyane yaiku dara, kutut, lan merak, dene manuk liyane padha yaiku ngoceh. Cara nyuwara kang padha amarga titikan jinis kewan kang padha.

Golongane Sesambungan Sintagmatik **Enkapsulasi Solah Kewan Carane Mangan**

Panganan bab kang dibutuhake sekabehe bangsa urip. Panganan kasebut rupane akeh yaiku, daging, tetuwuhan, lan karo-karone. Kewan salah sawijine bangsa urip kag nduweni jinis pangan salah sawiji utawa kekarone. Luwih cethane diandharake ing ngisor.

Tabel 4.7
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Raja Kaya

Kewan	Pangan Suket	Gaman Sungu	Carane Mangan
			Nggayemi/N yenggut
kebo	✓	✓	✓
sapi	✓	✓	✓
wedhus	✓	✓	✓

Adhedhasar tabel nomer 7 ing ndhuwur bisa diandharake yen cara mangan kewan rajakaya padha.

Cara mangan kang padha amarga wujud awak lan lambe kewan kasebut padha, mula nduweni cara mangan 'nyenggut' utawa 'nggayemi.'

Tabel 4.8
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Ingong-Ingong

Kewan	Carane Mangan	
	Nocok	Ngemil/Ngrogoti
Asu	✓	-
Kethak	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 8 ing ndhuwur, carane mangan kewan ingong-ingong beda. Asu kanthi nocok lan kethak kanthi ngemil utawa ngrogoti. Wujud awak lan wujud lambe kang beda uga panganan kang beda njalari bedane carane mangan.

Tabel 4.9
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Galak

Kewan	Carane Mangan					
	No cok	Nya plok	Ngg ogos	Man gsa	Ngg glak	Ngu ntal
baya	-	✓	-	-	-	-
babi	✓	-	-	-	-	-
cele ng	-	-	✓	-	-	-
sing a	-	-	-	✓	-	-
ma can	-	-	-	-	✓	-
kom odo	-	-	-	-	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 9 ing ndhuwur nuduhake carane mangan kewan galak. Kewan galak ing ndhuwur yaiku baya, babi, celeng, singa, macan, lan komodo. Sekabehe kewan galak kasebut nduweni carane mangan kang beda senajan ana saperangan kang jinis panganan padha arupa daging. Bab kasebut amarga wujud endhas, untu, lan awake kewan kasebut beda. Luwih cetha, kanthiurut sajrone tabel ing ndhuwur carane mangan kewan galak yaiku baya kanthi nyaplok, babi kanthi nocok, celeng kanthi nggogos, singa kanthi mangsa, macan kanthi nggaglak, komodo kanthi nguntal. Saliyane kewan galak kang nduweni carane mangan kang beda, kewan nggremet uga nduweni carane mangan beda. Luwih cethane diandharake ing ngisor iki.

Tabel 4.10
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Nggremet

Kewan	Carane Mangan	
	Ngrikiti	Nguntal
tikus	✓	-
ula	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 10 ing ndhuwur nuduhake carane mangan kang beda ing kewan nggremet. Rong kewan nggremet yaiku tikus lan ula. Tikus carane mangan ngrikiti lan ula carane mangan kanthi nguntal. Carane mangan kang beda amarga wujud awak, lambe, untu, lan panganan kang beda antarane rong kewan kasebut. Gamane uga beda, tikus kanthi siyung lan cakare, dene ula kanthi upase lan gubetan awake. Saliyane kewan nggremet kang nduweni carane mangan kang beda, kewan ngendhog uga nduweni carane mangan kang beda. Kewan ngendhog kaperang dadi loro yaiku kewan ngendhog kang iso miber lan kewan ngendhog kang ora bisa miber. Kewan ngendhog kang ora bisa miber kayata pitik, banyak, menthog, bebek. Kewan ngendhog kang bisa miber, kabeh jinise manuk. Luwih cethane diandharake ing tabel ngisor iki.

Tabel 4.11
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Ngendhog

Kewan	Carane Mangan	
	Nuthul	Nyosor
babon	✓	-
bebek	-	✓
jago	✓	-
kuthuk	✓	-
banyak	-	✓
menthog	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 11 ing ndhuwur nuduhake sato kewan ngendhog kang ora bisa miber kang carane mangan beda lan padha. Carane mangan babon, jago, lan kuthuk padha amarga nduweni panganan lan wujud cucuk kang padha. Wujud cucuk kang lincip ora njeber. Carane mangan, bebek, banyak, lan menthog padha amarga panganan lan wujud cucuk kang padha. Wujud cucuk kang ora landhep sarta njeber ndadekake carane mangan kewan sajrone tabel padha. Babon, jago, lan kuthuk kang carane mangan nuthul lan bebek, banyak, lan menthog kang carane mangan nyosor. Kewan ngendhog kang miber nduweni carane mangan kang beda. Luwih cethane diandharake ing tabel ngisor iki.

Tabel 4.12
Enkapsulasine Carane Mangan
Kewan Ngendhog (Manuk)

Kewan	Carane Mangan	
	Nocok/Nothol	Nisil
manuk	✓	-
glathik	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 12 ing ndhuwur nuduhake carane mangan kewan ngendhog kang bisa miber yaiku manuk. Manuk nduweni akeh jinise, yen umume carane mangan manuk kang mangan jagung diarani nocok utawa nothol. Glathik salah sawijine jinise manuk nduweni carane mangan nisil. Saliyane enkapsulasine carane mangan. Solahe kewan carane narung uga beda ing antarane saben kewan. Luwih cethane ing ngisor iki diandharake ngenani enkapsulasine carane narung kewan raja kaya.

Golongane Sesambungan Semantis Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan Carane Narung

Sekabehe kewan nduweni pakulinan kang kulina dilakokake saben dinane. Pakulinan luwe, narik ing kewan liya lan sapanunggale. Kewan nduweni rasa nduweni ing awake, yen ngrasa omahe utawa awake ditarung kewan liya, dheweke bakal ngetokake gaman kang diduweni. Gamane kewan, tamtu beda-beda, ana kang nduweni cakar, sungu, glubete awak, siyung, mlaku kang banter, lan liya-liyane. Wujud awak, gedhe lan cilike kewan namtokake arane gaman lan arane pakulinan kang diduweni kewan kasebut. Supaya luwih cetha ing ngisor iki diandharake sajrone tabel ngenani enkapsulasine kewan raja kaya.

Tabel 4.13
Enkapsulasine Carane Narung
Kewan Raja Kaya

Kewan	Carane Narung	
	Nyundang/Nyepak	Mbijing
Kebo	✓	-
Sapi	✓	
Wedhus	-	✓
Jaran	✓	

Adhedhasar tabel nomer 13 ing ndhuwur nuduhake carane narung kewan raja kaya. Kewan kasebut yaiku kebo, sapi, wedhus, lan jaran kang nduweni carane narung padha arupa nyundang utawa nyepak saliyané wedhus kang carane narung arupa mbijing. Kebo, sapi, lan jaran nduweni cara narung kang padha amarga nduweni wujud awak kang memper, panganane padha suket utawa godhong-godhongan. Saliyane iku wujud lambe lan untu kewan kasebut uga padha. Bab kasebut mangaribawa carane narung sekabehe kewan ing ndhuwur padha. Senajan wedhus uga nduweni pakulinan kang

memper telung kewan kasebut, gedhene awak kang mbedakake ing antarane telung kewan liyane njalari bedane carane narung.

Tabel 4.14
Enkapsulasine Carane Narung
Kewan Ingon-Ingon

Kewan	Carane Narung		
	Nyathek/Nyander	Nyakar	Nyambe
asu	✓	-	-
kucing	-	✓	-
manuk	-	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 14 ing ndhuwur nuduhake kewan inggon-ingon yaiku asu, kucing, lan manuk. Telung kewan kasebut kanthi urutan nduweni carane narung utawa pakulinan kang beda kanthi urutan nyathek utawa nyander, nyakar, lan nyamber. Bedane carane narung kewan inggon-ingon ing ndhuwur amarga telung kewan kasebut nduweni wujud awak, wujud lambe utawa cucuk, lan untu kang beda. Saliyane iku pangan lan gaman kang beda uga banget mangaribawa carane narung utawa pakulinan kang beda. Pangan antarane asu lan kucing padha yaiku daging, nanging carane narung beda amarga wujud awak lan lambe kang beda. Gedhe lan cilike kewan uga mangaribawa solahé kewan. Saliyane kewan inggon-ingon uga diandharake tabel ngenani carane narung kewan galak. Luwih cethane diandharake ing ngisor iki.

Tabel 4.15
Enkapsulasine Carane Narung
Kewan Galak

Kewan	Carane Narung		
	Nyathek/Nyander	Nyamber/Nyarap	Nubruk
asu	✓	-	-
baya	-	✓	-
macan	-	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 15 ing ndhuwur nuduhake telung jinis kewan galak yaiku asu, baya, lan macan. Telung kewan galak kasebut nduweni carane narung kang beda yaiku kanthi urutan, nyathek utawa nyander, nyamber utawa nyarap, lan nubruk. Carane narung kang beda amarga telung kewan kasebut nduweni wujud awak kang beda. Pangan kang padha ora mangaribawa carane narung kang padha. Gaman lan wujud lambe kang diduweni saben kewan kasebut kang mangaribawa carane narung kewan kasebut. Saliyane kewan galak enkapsulasine carane narung kewan nggremet nduweni pambada

ing saben kewan. Luwih cethane diandharake ing tabel ngisor iki.

Tabel 4.16
Enkapsulasine Carane Narung
Kewan Nggremet

Kewan	Carane Narung		
	Nacah	Nyembur/Nggubet	Ngentup
tikus	✓	-	-
ula	-	✓	-
kalajengking	-	-	✓

Adhedhasar tabel nomer 16 ing nduwur nuduhake jinis kewan nggremet yaiku tikus, ula lan kalajengking. Tikus lan ula nduweni wujud awak kang beda bab kasebut kang njalari carane narung kang beda ing antarane tikus lan ula. Wujud lambe lan untu mangaribawa carane narung kang beda. Saliyane wujud-wujud kasebut, panganan lan gaman kang beda kang diduweni rong kewan kasebut njalari pambada carane narung. Saliyane tikus lan ula yaiku kewan nggremet, kewan ngendhog nduweni carane narung kang beda. Luwih cethane diandharake sajrone tabel ing ngisor iki.

Tabel 4.17
Enkapsulasine Carane Narung
Kewan Ngendhog

Kewan	Pangan		Gaman	Carane Narung
	Jagung	Cacing	Jalu/Cucuk	Nladhung/mendel
babon	✓	-	✓	✓
bebek	-	✓	✓	✓
jago	✓	-	✓	✓
kuthuk	✓	-	✓	✓
banyak	-	✓	✓	✓
menthog	-	✓	✓	✓

Adhedhasar tabel nomer 17 ing nduwur nuduhake saperangan kewan ngendhog yaiku babon, bebek, jago, kuthuk, banyak, lan menthog. Sekabehe kewan kasebut nduweni pangan kang padha lan beda. Babon, jago, lan kuthuk panganan jagung, dene bebek, banyak, lan menthog panganan cacing. Gaman kang dinduweni kewan ing nduwur yaiku jalu lan cucuk. Gaman kang padha mangaribawa carane narung kang padha arupa nladhung utawa mendel.

Carane Mbuktekake Golongane Sesambungan Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan Carane Nyuwara

Solahe kewan kang luwih gampang ditengeri yaiku swara. Swara minangka tenger kang bisa digatekake lan dirungokake senjata saka kadohan. Adohe papan ora dadi alangan kanggo

nengeri jinis kewan apa kang lagi nyuwara kasebut. Tenger carane nyuwara salah sawijine kewan rajakaya ana ing ukara ngisor.

(1) Wedhuse ngembek-embek wae. (PS 10/Mar/IS) **'Kambingnya mengembek-embek saja'**

Dhata	Kategori/Wujud	Fungsi/Guna	Peran /Kalungguhan
Wedhuse	TAr	J	A/Pndhk
ngembek- ngembek wae	GKr	W	Kr T

Andharan kasebut ngandharake yen jejer lan pasangan wasesa utawa carane nyuwara kewan wujud tembung aran lan gatra kriya. Diandharake kaya mangkono, amarga wujud tembung aran lan gatra kriya bisa dibuktekake kanthi cara nambahi tembung 'dudu' sangarepe tembung aran 'wedhuse' saengga dadi 'dudu wedhuse.' Sabanjure nambahi tembung 'ora' sangarepe gatra kriya 'ngembek-
ngembek wae', saengga dadi 'ora ngembek-embek.' Cara mangkono dirasa cara kang mathuk, saengga dianggep trep, mula wujud dadi tembung aran lan wasesa dadi gatra kriya.

Carane Mbuktekake Golongane Sesambungan Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan Carane Mangan

Saben kewan samesthine nduweni wujud lambe kang beda-beda. Bentuk kang beda iku njalari maneka warna kewan kasebut nduweni cara mangan kang beda panyebutane. Jinise kewan, uga nduweni pangaribawa kang gedhe. Panganan kewan uga njalari kena ngapa cara mangane kewan kasebut beda. Ukara luwih cethane diandharake ing ngisor iki.

(2) Komodo nguntal pupu wedhus. (Ps 24/Jan/AG)

'Komodo memakan paha kambing'

Dhata	Kategori/Wujud	Fungsi/Guna	Peran /Kalungguhan
komodo	TAr	J	Pndk
nguntal	TKr	W	Kr T
pupu wedhus	GAr	L	Pnrh

Andharan kasebut nggambarake yen sajrone ukara tanduk iki ana sesambungan pasangan antarane 'komodo' lan carane mangan yaiku 'nguntal.' Wujud minangka tembung aran lan tembung kriya. Wujud tembung aran bisa dibuktekake kanthi cara nambahi tembung 'dudu' sangarepe tembung aran saengga dadi 'dudu komodo.' Wujud tembung kriya bisa dibuktekake kanthi cara nambahi tembung 'ora' sangarepe tembung kriya saengga dadi 'ora nguntal.'

Carane Mbuktekake Golongane Sesambungan Sintagmatik Enkapsulasi Solahe Kewan Carane Narung

Kewan nduweni kapenginan gawan wiwit lair, yaiku njaga apa kang diduweni. Carane njaga duweke kanthi cara narung kewan liyane. Cara kasebut cara kang mesthi dilakokake kewan, nalika

mangsa kawin, nggolek mangan, nggolek panggon. Carane narung kewan kasebut diandharake luwih jangkep ing ngisor iki.

(26) Ula kuwi nggubet ragane wulan. (PS 16/Apr/KETANGGOR)

‘Ular itu melilit tubuh wulan’

Dhata	Kategori/ Wujud	Fungsi/ Guna	Peran /Kalungguhan
ula kuwi	GAr	J	Pndk
nggubet	TKr	W	Kr T
ragane wulan	GAr	L	Pnrh

Andharan kasebut nggambarake yen sajrone ukara tanduk iki ana sesambungan pasangan antarane ‘ula’ lan carane narung yaiku ‘nggubet.’ Wujud minangka gatra aran lan gatra kriya. Wujud gatra aran bisa dibuktekake kanthi cara nambahi tembung ‘dudu’ sangarepe tembung aran saengga dadi ‘dudu ula kuwi.’ Wujud gatra kriya bisa dibuktekake kanthi cara nambahi tembung ‘ora’ sangarepe gatra kriya saengga dadi ‘ora nggubet.’

DUDUTAN LAN PAMRAYOGA

Dudutan

Enkapsulasi solahe kewan yaiku modifikasi sintagmatik kang ora bisa diganti utawa netep lan sesambungan karo solahe kewan. Solahe kewan bisa diarani yen iku kalebu enkapsulasi yen pancen solahe kewan kasebut lumrahe pasangane kewan kasebut. Supaya luwih gamblang anggone mbedakake solahe kewan kang kalebu enkapsulasi diperlokake titikan. Titikane solahe kewan kang kalebu enkapsulasi yaiku samubarang solahe kewan kang panyebutane ora bisa diowah-owahi utawa netep, antarane saben pasangan ora bisa diganti lan bisa dinalar. Didudut titikane, enkapsulasi solahe kewan diperang dadi telung jinis yaiku enkapsulasi kang ana ing carane nyuwara kewan, carane mangan, lan carane narung.

Jinis kewan kang akeh, diperang dadi lima adhedhasar sesambungane karo manungsa, yaiku (1) kewan raja kaya, (2) kewan ingon-ingon, (3) kewan galak, (4) kewan nggremet, lan (5) kewan ngendhog. Solahe kewan diklumpukake kang nduweni sipat enkapsulatif. Sipat enkapsulatif sajrone solahe kewan carane nyuwara, carane mangan, lan carane narung nduweni titikan kang memper yaiku dideleng saka wujud awak, lambe, untu, panganan, urip ing ngendi, lan gaman. Gedhe lan cilike awak saben kewan uga namtokake solahe kewan.

Jinis kewan lan perangan enkapsulasi dijlentrehake kanthi nggunakake tri aspek sintaksis, kang kaperang dadi wujud, guna, lan kalungguhan. Sawise dijlentrehake bab sintaksis dibuktekake yen kalebu enkapsulasi kanthi nggunakake teknik subsitusi lan permutasi. Substitusi yaiku kanthi ngganti pasangan sajrone ukara lan permutasi kanthi cara ngilangi pasangan sajrone ukara.

Pamrayoga

Asile panliten iki isih akeh lupute, mula panliti ngarepake panyaru kang asipat mbangun marang pawongan utamane para pamaca supaya panliten-panliten sabanjure bisa luwih apik. Saliyane iku sajrone panliten enkapsulasi solahe kewan, isih akeh jinise kewan kang durung ditliti, yaiku (1) saperangan kewan galak, (2) saperangan kewan nggremet, (3) saperangan kewan ingon-ingon. Panliten iki nggunakake dhata tulis, nanging dhata lisan uga bisa ditliti, luwih amba panggone ngrembaka enkapsulasi solahe kewan. Mula saka iku, dikarepake ana panliten kang menehi koreksi kanggo panliten iki.

KAPUSTAKAN

Adipitoyo, Sugeng. 2005. Hegemoni Negara terhadap Etnis Cina melalui Bahasa (Studi Kasus Penamaan WNI Keturunan Etnis Cina di Surabaya [Kampung Pacinan] dengan Leksikon Bahasa Jawa pada Masa Awal Orde Baru dan Perkembangannya sampai Sekarang. Surabaya:UNESA.

Alwasillah, Chaedar. 2011. Beberapa Madzab dan dikotomi Teori Linguistik. Bandung: Angkasa

Ari Ganesa dan Aunurrohim. 2012. Perilaku Harian Harimau Sumatera (Panthera Trigis Sumatrae) dalam Konservasi ex. Situ Kebun Binatang Surabaya dalam <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 12 Januari 2018.

Chaer, Abdul. 2007. *Linguistik Umum*. Jakarta: Rineka

Chaer, Abdul. 2013. Pengantar Semantik Bahasa Indonesia. Jakarta: Rineka Cipta

Chamidah, Nurul. 2014. Set lan Kolokasi Ngenani Cacade Awak dalam <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 19 Juli 2018.

Desiani, Novi. 2016. “Sesambungan Paradigmatik lan Sintagmatik Leksikon ing Dolanan.” (Skripsi). Surabaya: JPBSD FBS Unesa

- Djajasudarma, Fatimah. 1999. *Semantik I: Pengantar ke Arah Ilmu Makna*. Bandung: Refika.
- Ghassani, H., & Ghassani, H. (2010). *Kekerasan Terhadap Perempuan: Analisis Semiotika Film Jamila dan Sang Presiden* (Doctoral dissertation, Diponegoro University). <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 27 Juli 2018.
- Gudai, Darmansyah. 1989. *Semantik Beberapa Topik Utama*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan
- Jatmikoningtyas, Yuniati. 2006. *Pepak Basa Jawi Anyar*. Solo: Bringin 55
- Khairah, Miftakhul dan Sakura Ridwan. 2014. *Sintaksis: Memahami Satuan Kalimat Perspektif Fungsi*. Jakarta: Bumi Aksara
- Kridalaksana, Harimurti. 2008. *Kamus Linguistik, Edisi Keempat*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama.
- Lyons, Jhon. 1977. *Semantics Volume 1*. Cambridge London New York Rochele Melbourne Sydney: Cambridge University Press.
- Malia, F., & Malia, F. (2010). *Representasi TKW Dalam Film Minggu Pagi di Victoria Park* (Doctoral dissertation, Diponegoro University). <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 27 Juli 2018.
- Padmosoekotjo. 1987. *Paramasastra Jawa*. Surabaya: Citra Jaya Murti
- Parera, Josh Daniel. 1991. *Sintaksis*. Jakarta: Gramedia
- Parera. 2004. *Teori Semantik*. Jakarta: Erlangga
- Pratomo, Wahyu Garbo. 2017. *Pengenalan Perilaku Gerakan Hewan Menggunakan Augmented Really dengan Metode Animasi Rigging dalam* <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 12 Januari 2018.
- Putra, I. F., & Adipitoyo, S. (2016). *Sesambungan Sintagmatik Sajrone Jenenge Bocah ing Kecamatan Saradan Kabupaten Madiunkang Lair Taun 2010-2015*. *Baradha*, 3(3).Ramlan, M. 2005. *Ilmu Bahasa Indonesia Sintaksis*. Yogyakarta: Karyono. <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 27 Juli 2018.
- Saputra, Alanindra dkk. 2015. *Studi Perilaku Populasi Monyet Ekor Panjang (Macaca Fascicularis) di Taman Wisata Alam Grojogan Sewu Kabupaten Karanganyar dalam* <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 12 Januari 2018.
- Sasangka, Sri Satriya Tjatur Wisnu. 2013. *Paramasastra Gagrag Anyar Basa Jawa*. Jakarta: Yayasan Paramalingua
- Saussure, Ferdinand de. 1996. *Pengantar Linguistik Umum*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press
- Solikhah, S. M., & Adipitoyo, S. (2016). *Sesambungan Paradhigmatik Lan Sintagmatik Sajrone Meronimibab Bangsa Uriping Tlatah Tulungagung*. *Baradha*, 3(3).Oka Lan Suparno. 1994. *Linguistik Umum*. Jakarta: Proyek Pembinaan Dan Peningkatan Mutu Tenaga Kependidikan. <https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 27 Juli 2018.
- Subagyo, Rahmad. 2014. *Titi Ukara Basa Jawa*. Surabaya: Bintang Surabaya
- Sudaryanto lan Pranowo. 2001. *Kamus Pepak Basa Jawa*. Yogyakarta: Badan Kongres Bahasa Jawa Propinsi Daerah Istimewa Yogyakarta
- Sudaryanto. 2015. *Metode dan aneka teknik analisis bahasa*. Yogyakarta: Sanata Dharma University Press
- Surana, S. (2017) *INFERENSI DAN PROBLEMATIKA PEMBELAJARAN ANALISIS WACANA*. *FKIP e-PROCEEDING*, 237-244.

<https://scholar.google.co.id> diakses tanggal 9 Agustus 2018.

Verhaar, J. W. M. 2012. *Asas-asas Linguistik Umum*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press

Wedhawati, dkk. 1990. *Tipe-tipe Semantik Verba Bahasa Jawa*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan

Wedhawati, dkk. 2005. *Tata Bahasa Jawa Muthahir*. Jakarta: Pusat Bahasa Departemen Pendidikan Nasional

Zulkifley, Hamid. 2012. Keupayaan Berbahasa Melayu dan Kerangka Satu Malaysia dalam <http://e-resources.pnri.go.id> diakses tanggal 19 Juli 2018.

